

REIMER

Jacqueline Zirkzee

REIMER

roman

2013

UITGEVERIJ DE BROUWERIJ

MAASSLUIS

© 2013 Jacqueline Zirkzee

www.jacquelinezirkzee.nl

Deze publicatie is mede tot stand gekomen dankzij
een werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds.

Omslagontwerp: Mick Schouten | www.bravebox.nl

Foto auteur: Petra van Vliet

B R A I N B O O K S

www.uitgeverijdebrouwerij.nl

ISBN: 978 90 78905 65 3

NUR: 301

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door printouts, kopieën, of op welke andere manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

PROLOOG

Zijn kreet werd gesmoord door het water. De plotselinge stilte die leek te zijn gevallen, was een zinsbegoocheling. Er was nog steeds het ritmische geknars van hout dat tegen hout aan wreef, het wrikken van de strakgespannen touwen, het trage voortwaartse plonzen van de scheepsboeg. Alles leek bevroren in de tijd, totdat de roep ‘Man overboord!’ over het dek echode en de bemanning in beweging kwam. De zeilen werden gereefd. Een van de sloepen zakte schokkerig aan de touwen via de katrollen naar beneden. De mannen handelden gericht maar ongehaast, bijna bedaard. Impulsieve acties leidden tot fouten en verspilling van kostbare tijd.

Net als de meeste andere opvarenden kon de man in de met linten en strikken opgesierde chirurgijnsjas niet zwemmen, een tekortkoming die welbewust in stand werd gehouden door het scheepsvolk. De verdrinkingsdood was al gruwelijk genoeg zonder dat daar een vruchteloos gevecht met de golven aan voorafging.

Nadat Klaas Klaaszoon, bijgenaamd Klaas Kluns, met een voor hem ongebruikelijke behendigheid een van de enterhaken onder de gordel van de drenkeling had weten te schuiven en zijn dode gewicht samen met de anderen in de sloep hees, zag deze dat de chirurgijn nog ademde, hoewel hij er met zijn wasbleke gezicht en gesloten ogen uitzag als een lijk. Met zorg brachten de mannen hem terug aan boord.

Na dit korte intermezzo zeilde het Compagnieschip verder. De indrukwekkende romp bewoog zich met logge volharding door de zachtjes wiegende zee. De bemanningsleden die dienst hadden, stelden de opnieuw gehesen zeilen steeds een fractie bij om zo veel mogelijk te profiteren van het flauwe briesje dat kwam opzetten. De jonge leerling-chirurgijn boog zich over het lichaam dat roerloos op het dek lag. Hij ontweek de blikken die hem werden toegeworpen, in het besef dat hij door de mannen werd gewogen en te licht bevonden, al volgden ze zijn aanwijzingen op zonder commentaar te leveren.

De meester-chirurgijn was niet bijzonder geliefd, maar hun ontzag voor zijn kunde grensde aan het bijgelovige. Het deed er niet toe dat de chirurgijn een azijnpisser was die nauwelijks een woord zei terwijl zijn assistent het gezicht van een engel had: iedereen kende het spectaculaire verhaal van Klaas Kluns, die met de chirurgijn had gevaren toen deze nog ondermeester was. Tot tweemaal toe had hij zijn leven gered. Het spreekwoord zei dat er drie soorten chirurgijns waren: meesters die genazen met gebeden, meesters die genazen met vloeken en meesters die genazen met het slagernesmes. Op dit schip hadden ze een exemplaar van de zeldzame vierde soort aan boord: een meester die zijn patiënten daadwerkelijk uit de klauwen van de dood wist te ontfutselen.

De leerling wachtte die avond vergeefs op patiënten bij de grote mast. De manschappen zouden wachten tot de meester weer bij kennis was gekomen en zelf hun kwalen en kwetsuren kon behandelen. Dat wil zeggen, als hij nog bijkwam, wat in de ogen van de bemanning een godswonder zou mogen heten nu hij aan de twijfelachtige zorgen van zijn leerling was overgeleverd.

In de stapelkooien benedendeks zouden 's avonds laat de tongen loskomen. De vreemde gebeurtenis zou van alle mogelijke kanten worden belicht en besproken. Niemand zou het antwoord kunnen geven op de vraag die hen allen bezighield: hoe had de

chirurgijn overboord kunnen vallen? Een van de mannen zou na verloop van tijd opmerken dat dit wellicht niet de juiste vraag was. Moest die niet luiden: waarom was de chirurgijn overboord gesprongen? Waarna een ander zou opperen dat hij ook geduwd kon zijn. Maar door wie? En waarom? Al deze vragen zouden onbeantwoord blijven, want er was niemand die had gezien wat er was gebeurd in de seconden voordat hij te water raakte.

I

De jonge man moest zich bukken om door de deuropening te kunnen zonder zijn hoofd te stoten. Met zijn mantel nog omgeslagen en zijn persoonlijke bagage in een bundeltje over zijn schouder, stond hij te knippen om zijn ogen aan het halfdonker in het woonvertrek te laten wennen. In de ruimte achter hem was alles fris en blinkend, met witte muren en kasten en veel licht dat door hoge, smalle kozijnen naar binnen stroomde. Deze kamer had donkere houten wandpanelen, een laag balkenplafond en kleine matglazen ruitjes.

‘O, je bent er al,’ fluisterde een vrouwenstem aan het andere einde van de kamer.

Hij hoorde het geruis van rokken en zag een tamelijk vormloos silhouet op zich af komen. Toen de gedaante tegenover hem stond, zag hij dat het een vrouw was met een slapende peuter op de arm die ze tegen zich aan gedrukt hield. ‘Ik had een lamp aan willen steken, maar ze was net in slaap gevallen. Wacht, ik leg haar neer.’

Pas nadat ze het kind in de bedstede had gelegd en een lamp had opgestoken, kon hij haar gezicht zien. Het was rond en zacht, met zo’n vriendelijke uitdrukking dat hem ontging dat het niet bijzonder aantrekkelijk was. Hij besepte dat het de vrouw van zijn meester moest zijn en wist niet goed wat hij daarvan moest denken, aangezien zij minstens vijftien jaar jonger moest zijn, als het er geen twintig waren.

‘Wees welkom hier, Reimer,’ zei ze, nog steeds heel zachtjes om het kind niet te wekken. Tot zijn grote verrassing ging ze op haar tenen staan en kuste hem op de wang. ‘Ik ben Anne. Ik zal de meisjes zo even roepen om kennis met je te komen maken, ze spelen buiten.’

Nog meer kinderen? Reimer was geen kinderen gewend. Hij was er ook niet aan gewend dat vreemde vrouwen hem zomaar op de wang kusten en hij was blij dat het ondanks het licht van de lamp nog steeds schemerig in de kamer was, zodat ze niet kon zien dat hij bloosde. Een jaar zou hij doorbrengen in dit huishouden om het vak van apotheker te leren. Het was de eerste keer dat hij van huis was.

Niets in zijn tot dan toe rustig voortkabbellende leventje had hem voorbereid op wat hem te wachten stond in Gouda. Van zijn vroegste jeugd herinnerde hij zich weinig. Schijnbaar was er niet veel gebeurd dat de moeite van het herinneren waard was: hij leidde een sober bestaan waar een ijzeren regelmaat regeerde. Toch had hij dat nooit zo ervaren, omdat hij niet beter wist.

Alleen de tripjes die hij met zijn vader van zijn woonplaats Koudekerke naar de stad Middelburg maakte om de apotheek van zijn overgrootvader te bezoeken, kon hij zich nog moeiteeloos voor de geest halen: één dag per jaar, van zijn tiende tot en met zijn zestiende. Toch, of misschien juist daarom, stonden die dagen in zijn geheugen gegrift. Ze bezochten hem altijd in de derde week van november. Later pas realiseerde hij zich dat dit verband hield met de geboortedag van zijn overgrootvader, al was er destijds niets geweest dat erop duidde dat er iets herdacht of gevierd werd.

De herinnering aan de eerste keer was het scherpst, omdat alles met betrekking tot deze onderneming nieuw voor hem was. Het was zulk guur weer dat zijn ogen de hele weg traanden. Hoewel

de stad op nog geen drieënhalve mijl afstand lag, was de wandeling aan de hand van zijn vader hem bijgebleven als een lange, barre tocht. Misschien omdat het zo laat in het najaar was dat ze in het koude ochtendduister vertrokken en na de avondschemering terugkeerden, misschien ook wel omdat de korte reis hem naar een totaal andere wereld voerde.

De apotheek van zijn overgrootvader keek uit over de scheepswerven van Middelburg. Het stadje lag niet aan de kust en toch leek het alsof dat wel zo was door de krijsende meeuwen die rond de hoge scheepsmasten cirkelden en de geur van zout en teer die met de wind meewaaide. Het was op de werf een drukte van belang; Reimer herinnerde zich dat hij tijdens dat eerste bezoek, met wangen die nagloeiden van de kou, lange tijd met zijn neus tegen de kleine glas-in-loodruitjes gedrukt naar buiten had staan kijken, totaal begeistert door het schouwspel dat zich voor zijn ogen ontrolde.

Hij was nog maar net gekomen van zijn verbazing dat de grote bebaarde patriarch die hen met ingehouden hartelijkheid ontvingen had, familie van zijn kleine, vierkante vader en hemzelf was. Reimer moest hem Grootvader noemen, net als zijn vader deed, al was hij eigenlijk zijn achterkleinzoon.

Grootvader was rijk. Als Reimer hier nog niet van op de hoogte was geweest, zouden die jaarlijkse bezoeken hem er wel van doordrongen hebben, want in Grootvaders gezelschap werd zelden over iets anders gesproken dan geld. Hij bezat aandelen in de Zeeuwse Compagnie, een handelsmaatschappij die enige jaren eerder was opgegaan in de Verenigde Oost-Indische Compagnie. In die VOC had alleen Amsterdam een grotere inbreng dan de Zeeuwen, al waren Enkhuizen, Delft, Hoorn en Rotterdam eveneens deelnemers. Grootvader liet zich zijn aandeel in de winst uitbetalen in oosterse specerijen. Hij kon zo zijn eigen apotheek op voordelige wijze bevoorraden met dure, exotische ingrediën-

ten en dreef daarnaast een lucratieve particuliere handel.

Reimer had zich moeten inhouden om niet te staren naar die vreemde grote man met zijn woeste baard, die zijn massieve lichaam had gehuld in gedrapeerde stoffen van uitheemse oorsprong. Aan een kant van de apotheek annex specerijenwinkel stonden de kisten en balen met hun geheimzinnige overzeese inhoud hoog opgetast. Twee leerlingen in blauwe schorten bedienden de klanten en poetsten de vizels, potten en flessen tot alles glom. Terwijl Reimer zich vermaakte met het spektakel dat zich op de werf afspeelde, praatten de twee mannen achter hem over de tegenvallende resultaten van de laatste retourvloot door schade aan schepen en materieel, ziekte aan boord en andere verklaringen die Grootvader afdeed als draaijerijen om een lagere uitkering te rechtvaardigen. Hij was ontstemd omdat de belangen van de nieuwe Compagnie in toenemende mate vanuit Amsterdam behartigd werden. Middelburg en Veere, die eerder samen handelsexpedities overzee hadden uitgezonden, kregen veel minder gelegenheid om hun stem te laten horen. Bij latere bezoeken aan Grootvader speelden er weer andere kwesties, maar het ging altijd over de handel.

Op zijn zestiende was Reimer voor het laatst mee geweest. Dat was kort voordat hij naar Gouda vertrok. Daarna was alles veranderd: Gouda had hem getoond dat hij in een schijnwereld leefde. Eindelijk was hem het waarom van zijn bestaan duidelijk geworden. En om daaraan vorm te kunnen geven, moest hij een andere weg volgen dan zijn vader, diens vader en Grootvader. Het materialistische bestaan van zijn overgrootvader, dat hem aanvankelijk had aangetrokken door het venster op de wijde wereld die het bood, boezemde hem na zijn verblijf in Gouda slechts afkeer in.

Omdat Reimer volgens de gilderegels tijdens zijn leertijd erva-

ring moest opdoen bij verschillende apothekers, was hij naar Gouda gestuurd. Als alles naar tevredenheid verliep, zou Reimer na een jaar op voorspraak van zijn leermeester daar het examen tot apothekersgezel mogen afleggen voor het gildebestuur. Het zou daarna nog enkele jaren duren voordat hij klaar was voor de meesterproef die van hem een volleerd apotheker zou maken.

Lodewijk Laurenszoon de Gouwenaar was een vroegere medeleerling van Reimers vader. Vrijwel iedereen die zijn apotheek bezocht noemde hem oom Lou en hij droeg zijn kersverse leerling op hem ook als zodanig aan te spreken. Reimer moest erg wennen aan de gang van zaken binnen het gezin, dat naar Koudekerkse begrippen compleet losgeslagen was. De zachttaardige Anne had sinds haar huwelijk met de veel oudere apotheker tien jaar eerder, met gezette tussenpozen dochtertjes op de wereld gezet, drie in getal. Tijdens Reimers verblijf bleek ze opnieuw zwanger te zijn. De meisjes brachten een hoop herrie en drukte met zich mee, vooral omdat Anne en Lou te veel plezier hadden in hun spontaniteit om ze de discipline op te leggen die gebruikelijk was en die Reimer ernstig miste.

Het oudste meisje was negen, het middelste zeven en het jongste bijna vier. Ze hadden alle drie dik bruin haar en grote ogen met lange wimpers, net als hun moeder, maar verder leken ze even weinig op elkaar als op hun vader en moeder. De oudste dochter Juut was lang voor haar leeftijd. Met haar koele grijze ogen zag ze meer dan je zou verwachten, al vond Reimer de onverholen trots waarmee haar waanwijze uitspraken te pas en te onpas door haar ouders werden aangehaald tamelijk belachelijk.

Suusje was het kleintje, een mollige kleuter met een aanstekelijke gorgellach. Haar bolle rode wangen waren schilferig en haar grijpgrage vingertjes voelden altijd klam en plakkerig aan, hoe vaak haar moeder ze ook afveegde. Als ze vrolijk was, kon ze aanbiddelijk zijn. Helaas kon ze even hard huilen als lachen, en dat

eerste deed ze vaker. Heimelijk stond het Reimer een beetje tegen als het kleine meisje zich aan zijn been wilde ophijsen, maar wanneer dat gebeurde keken oom Lou en Anne naar hem met een blik alsof hij heel speciaal was omdat hij door hun dochter was uitverkoren. Daarom tilde hij het kind dan maar op schoot en zat stijfjes met haar op zijn knie te wippen tot ze er genoeg van kreeg, wat gelukkig meestal vrij snel het geval was.

Kaatje was minder snel van begrip dan haar oudere zuster en minder vertederend dan de jongste, maar ze was veel rustiger. Reimer voelde een merkwaardige verwantschap met haar toen hij haar beter leerde kennen. Schijnbaar voelde zij hetzelfde, want aan de eettafel kroop ze als haar bord leeg was soms naast hem op zijn zitbankje, dat meer een soort brede kruk was. Dan stak ze haar beide handjes in de losse, opgenaaide zak van zijn apothekersschort en leunde dromerig tegen zijn schouder, terwijl Juut met haar schelle stemmetje eigenwijsheden debiteerde onder het afruimen en Suusje, bevrijd van de riemen waarmee ze in haar kinderstoel vastgesnoerd had gezeten, op de grond rond-scharrelde.

Vooraf in het begin keek hij vreemd op van een huishouden waar ouders en kinderen elkaar in het voorbijgaan kusjes gaven, zonder enige aanleiding, en waar veel gelachen en geplaagd werd. Er werd vertederd gedaan over de snottebellen van de jongste en het matige zangtalent van de oudste werd de hemel in geprezen. Reimer probeerde niet te laten merken dat hij zich stoorde aan het voortdurende gegiechel en gepraat van de kinderen, vooral tijdens de maaltijden. Ze zaten honderduit te kletsen aan tafel in plaats van dat ze stonden en hun mond hielden, zoals hijzelf tot zijn twaalfde. Net als thuis kreeg de kostwinner het grootste stuk vlees bij de maaltijd, alleen hier deed het hoofd van het gezin alsof hij niets merkte wanneer zijn nageslacht de achteloos neergelegde stukjes op de rand van zijn bord gapten.

Het geduld van oom Lou wanneer zijn dochters de werkzaamheden in de apotheek onderbraken met een vraag om zijn oordeel bij hun onbenullige kibbelarijtjes kwam Reimer overdreven voor. Hij kon er niets van zeggen omdat hij slechts een leerling was, maar meer dan eens verlangde hij terug naar de rust, orde en netheid die heersten in de apotheek van zijn vader en het huishouden van zijn moeder. Het werk bevatte weinig uitdagingen voor iemand die in een apotheek was opgegroeid. De zaak was minder goed bevoorraad dan die van zijn vader, dat vond hij jammer. De exotische specerijen waarin Grootvader handelde en die Reimers vader jaarlijks bij hem inkocht, kenden talloze toepassingen. Peperkorrels en muskaatnoten bevorderden bijvoorbeeld de spijsvertering en versterkten het hart, kruidnagelen hielpen tegen kiespijn en buikloop, kaneel bij vrouwenkwalen.

‘Weet je wel wat dat kost, jongen?’ zei oom Lou toen Reimer vroeg of hij een snufje foelie mocht pakken voor een gorgel-drankje tegen een slechte adem. ‘Die foelie is de halve wereld over geweest, daar wil ik zuinig mee zijn. Neem maar wat munt, dat groeit in de hof en werkt net zo best.’

Reimer herinnerde zich een gesprek tussen zijn vader en Grootvader over de overzeese handel. Grootvader vroeg stevige prijzen voor zijn waren, ook aan familie, en de apotheek in het kleine plaatsje Koudekerke was niet bijzonder welvarend. Het was pas veel later dat bij Reimer het vermoeden rees dat zijn vader geen bijzonder talent voor zakendoen bezat en zich misschien door afnemers zoals de plaatselijke arts Hanevelt onder druk liet zetten om goedkoop te leveren. Tijdens dit bewuste gesprek ging het over de kosten en baten van zee-reizen in het algemeen.

‘De lading van de Tweede Scheepvaart bracht anderhalf miljoen gulden op, dat zijn woekerwinsten,’ zei Reimers vader. ‘Die kun je toch niet doorberekenen aan een eenvoudige apotheker?’

Een glimlach verscheen traag op Reimers gezicht terwijl hij kruiden stampte, want hij wist meteen weer waarom hij zich dit gesprek woord voor woord herinnerde. In de apotheek van zijn vader was hij degene die de penningen en stuivers van de klanten aannam. Hij kende zijn cijfers als geen ander. Een gulden was twintig stuivers. Anderhalf miljoen maal twintig stuivers voor een enkele handelsreis was onvoorstelbaar, ook al was het naar onmogelijke verten en bevatte de lading fabelachtige rijkdommen en magische geneesmiddelen.

‘Je bent niet goed op de hoogte,’ antwoordde Grootvader met zijn zware, trage stem. ‘De Tweede Scheepvaart, dat was een heel andere tijd; je hebt het dan over de periode voordat de compagnieën zich verenigden. Dat prijsniveau is daarna nooit meer bereikt. Na die Tweede Scheepvaart stuurden alle steden die het geld voor een paar schepen bij elkaar konden schrapen er een vloot op uit. De prijzen kelderden. Nu houdt de Verenigde Oost-Indische Compagnie alles in eigen hand en zijn de winsten de laatste jaren weer redelijk stabiel. Als je iets beweert, zorg dan dat je dat kunt staven met feiten. Weet je wel wat het uitrusten van een schip kost? Nou?’ Hij stak zijn woeste baard uitdagend naar voren. ‘Zo’n joekel van een vaartuig, met zeilen en touwen en genoeg mondvoorraad aan boord om driehonderd man te voeden, dat moet allemaal terugverdiend worden. Wilde je soms beweren dat ik geen eerlijke prijzen vraag?’

De prijzen mochten dan stabiel zijn en redelijk in verhouding tot de gemaakte kosten, de aanvoer van foelie was toch nog zo grillig dat de prijzen van jaar tot jaar schommelden tussen vijf en een exorbitante tien gulden per pond. Dergelijke specerijen waren alleen te vinden in de keukens van de rijken en in medicijnen voor ernstige kwalen, althans bij wie het zich veroorloven kon. Reimer maakte zijn mondwaterje met de kruiden uit de tuin.

Wat er verder ook mocht ontbreken in de Goudse apotheek

en hoe ongemakkelijk hij zich ook voelde in het vreemde huishouden, de boeken van oom Lou maakten alles goed. Reimers vader beschikte naast de dikke *Pharmacopee*, de bijbel van iedere apotheker, slechts over een oud planten- en kruidenlexicon met wat handgeschreven aantekeningen in de marge. Oom Lou daarentegen bezat een grote kist vol medische literatuur, afkomstig van een achterneef die medicijnen had gestudeerd. Bij het duel naar aanleiding van een domme studentenruzie had niet de oppervlakkige houw van de degen, maar de infectie die erna optrad de jonge man het leven gekost, hoewel de wond vakkundig was dichtgeschroeid met kokendhete olie en voorzien was van een broodpapverband. Oom Lou had zijn studiemateriaal ontvangen als onderdeel van de erfenis. Ieder weldenkend mens in zijn positie zou de boeken verkocht hebben, maar hij had de collectie zelfs uitgebreid. Voor oom Lou was het verzamelen van medische handboeken niet meer dan een bijzondere liefhebberij; voor Reimer ging een wereld open.

De boekenkist bevatte onder meer een verhandeling over de pest, door de beroemde dokter Pieter van Foreest, en een moderne samenvatting van de leer van de Romeinse arts Galenus, wiens theorie nog steeds de basis vormde voor een academische studie in de medicijnen. De topstukken uit de verzameling van oom Lou waren de zeven boeken van Vesalius over anatomie uit 1543. Ze waren zwaar beschadigd en de banden waren bij lange na niet compleet, maar ondanks de ontbrekende stukken, scheuren en vlekken, vormde de tekst met platen fascinerende lectuur.

Voordat hij deze prenten onder ogen kreeg, had Reimer geen flauw benul gehad van wat er zich onder de menselijke huid bevond; hij had er eenvoudigweg nog nooit over nagedacht. Als hij terugkeek op zijn gebrek aan nieuwsgierigheid als knaap, kwam die hem bizar voor. In de avonduren zette hij zich samen met oom Lou aan het ontcijferen van de ingewikkelde termen en be-

schrijvingen. Niet dat zijn meester veel meer wist dan hij, maar samen kwamen ze toch verder dan alleen, en de voldoening wanneer ze een moeilijke passage hadden ontraadseld was groot. Reimer zoog het allemaal op, van de folianten met versierde letters en ingekleurde houtsneden tot de obscure handgeschreven boekjes die soms niets meer te melden hadden dan dat wonden het beste uitgewassen konden worden met warme wijn, waar andere schrijvers paginalange recepten gaven voor middeltjes om het bloeden te stelpen en infectie te voorkomen. Veel informatie was tegenstrijdig en verwarrend. Samen met oom Lou ging hij de teksten met grote vasthoudendheid te lijf. Ze probeerden bevestiging te vinden voor sommige beweringen en het gebrek aan logica bloot te leggen bij andere. Oom Lou's uitgebreide praktijkkennis kwam daarbij goed van pas.

Als gevolg van deze studieavonden begon Reimer zich te schamen voor het vak dat hij aan het leren was. Hij kwam tot de conclusie dat de bereider van geneesmiddelen dezelfde rol vervult als de huisvrouw die het voorbeeld van haar moeder en grootmoeder volgt bij het inleggen van vruchten of het klaarmaken van een maaltijd, blindelings vertrouwend op een smakelijk en voedzaam resultaat. Met dit verschil dat een apotheker geen jam of stoofpot bereidt, maar geneesmiddelen waarvan iemands welzijn en gezondheid, zelfs zijn leven, afhangen. Reimer zag in dat de angstvallige precisie waarmee een apotheker zijn grammen en korrels uittelt, een symptoom is van diens schrijnende gebrek aan kennis over de grondstoffen waarmee hij werkt. De gewone man keek met ontzag naar de ingewikkelde handelingen die hij uitvoerde, terwijl de werkelijke kennis kwam van de artsen die de receptuur ontwikkelden. De toekomst die zijn ouders voor hem hadden uitgestippeld, ging hem steeds meer tegenstaan.

Hoezeer Reimer zich in het begin ook had geërgerd aan de gang van zaken in het gezin, na verloop van tijd wende hij er-